

Johann Georg LUGHOFFER

Filozofska fakulteta Univerza v Ljubljani

Pregledni znanstveni rad.

Prihvaćen za tisak 5. 10. 2018.

Habsburško nasljeđe u djelu Paule von Preradović, autorice austrijske himne*

Djelo autorice Paule von Preradović (1887–1951) iznimno je značajno za proučavanje književnosti Republike Austrije, a posebno njezina imperijalnog nasljeđa. Paradoksalna je činjenica što se upravo autorica himne Druge Republike promatra u svjetlu nostalgije za Habsburškom Monarhijom i njezinim krunskim zemljama. Ovaj se rad bavi pitanjem u kojoj se mjeri, odnosno u kojem se obliku može iščitati postimperijalno nasljeđe u književnom djelu Paule von Preradović. Pored toga, valja pokazati kako se njezini tekstovi, kao i njihova autorica, pozicioniraju prema fašističkim režimima između dviju austrijskih republika, što je relevantno pitanje s obzirom na autorstvo himne, njezin najvažniji tekst u državno-simboličkom smislu. Pri tome valja korigirati recepciju koju je u velikoj mjeri odredila njezina vlastita obitelj. Nekoliko godina nakon autoričine smrti njezin je suprug, Ernst Molden (1886–1953), poznat i po tome što je ponovo utemeljio i uređivao bečke novine *Die Presse*, objavio studiju pod naslovom *Portret pjesnikinje*. Stavovi predstavljeni u tom tekstu obilježavaju skromnu sekundarnu literaturu sve do danas – radi se uglavnom o diplomskim radovima iz Beča ili Zagreba. Osim toga, 1967. godine objavljena su *Sabrana djela* u nakladi njezina sina, moćnoga medijskog mogula Fritza Moldena (1924–2014) i glavnog urednika Kurta Eigla (1911–2009), opremljena predgovorom i pogovorom. Naravno da pri tome nije došlo do pomaka u recepciji. Zbog toga ovdje treba prikazati i manje poznate strane njezina stvaralaštva.

Znanost o književnosti promatra ju kao nasljednicu baroka (Schoolfield 1954: 286f), kao novoromantičarku (Maertens 1956: 8 ili Orlandić 1979: 47f), kao zastupnicu subjektivizma (Orlandić 1979: 106) te kao sljedbenicu ili čak epigonsku nasljednicu Liliencrona, Mörikea, Saara, Weinhebera s umecima u stilu Rilkea (Schoolfield 1953: 288f; Vospersnik 1960: 194 i 197f, Trojanović 1977: 179; Orlandić 1979: 226). Inovativne kvalitete njezinih tekstova doista su ograničene. Opseg njezina djela također je kvantitativno pregledan: objavljene su četiri zbirke pjesama – i to *Južno ljeto* (*Südlicher Sommer*, 1929), u kojima je u tonu pučke pjesme opjevala prvenstveno morske krajolike, potom *Dalmatinski soneti* (*Dalmatinische Sonette*, 1933), u njima u sonetskoj formi snažno naglašava tamošnje gradove i spomenike,

nadalje duboko religioznu *Slavu Bogu u planini* (*Lob Gottes im Gebirge*, 1936) te nakon Drugoga svjetskog rata *Vitez, smrt i vrag* (*Ritter, Tod und Teufel*, 1946) s vrlo različitim ciklusima – jedan je posvećen Albrechtu Düreru, *Bečku rimovanu kroniku* 1945 (*Wiener Reimchronik* 1945), sadržajno dojmljivu zbirku o osobnom doživljaju rata te južnoslavenske balade i elegije. U godini njezine smrti 1951. i potom sljedeće godine, objavljene su sabrane pjesme na temelju njezinih planova, a objavio ih je njezin suprug Ernst Molden. Od njih su poneke bile objavljivane u različitim publikacijama, a uz nove tekstove neke su pjesme izostavljene. Nakon romana *Pave i Pero* (*Pave und Pero*, 1940) i ponekih izdanja u novinama slijedile su iznimno kršćanski nadahnute pripovijetke *Kraljevska legenda* (*Königslegende*, 1950) i *Kolumbova kušnja* (*Die Versuchung des Columba*, 1951). Od dramskih radova objavila je samo takozvane *Govo-reće slike* (*Sprechende Bilder*) za krug prijatelja, nastale prema predlošku čuvenih slika te *Igru o sv. Benediktu* (*Benediktusspiel*) za samostan Seckau. Pored toga je iz ostavštine objavljen fragment autobiografskog romana s radnjom smještenom u Puli pod lijepim naslovom *Pelagija na rasprskavajućoj zvijezdi* (*Pelagia auf dem berstenden Stern*) te niz pjesama.

U sekundarnoj literaturi prevladava načelno jedinstvo o autoričnim stavovima i njezinom djelu u pogledu na razdoblje Austro-Ugarske Monarhije. Prvi znanstveni radovi promatraju je kao čistu nostalgikarku koja u svojim tekstovima slavi Habsburški imperij. Schoolfield u svojem starijem prilogu u časopisu *German Life and Letters* čak govori o “Preradović’s enthusiasm for the Empire” (Schoolfield 1954: 286). Maertens u disertaciji (Maertens 1956: 5) objavljenoj u Gentu Paulu von Preradović opisuje kao autoricu punu tuge za starom Austrijom i čežnje za prošlošću. Kostić u starijem članku također govori o idealizaciji imperijalne prošlosti (Kostić 1957: 7). Koruški Slovenac Vospersnik u bečkoj disertaciji prikazivanje propalog Carstva tumači kao “idealistički pogled” (Vospersnik 1960: 95) na prošlost. Trojanović

* Ovaj rad nastao je u okviru projekta HRZZ “Postimperijalni narativi u srednjoeuropskim književnostima moderne” (IP-2014-09-2307 POSTIMPERIAL).

u zagrebačkom diplomskom radu iz autoričinih njemačkih stihova iščitava pokušaj da područja Istre i Dalmacije, kao i obiteljsku književnu prošlost, “zauvijek prepusti austrijskom duhovnom posjedu” (Trojanović 1977: 176). Sasvim apolitična forma njezinih tekstova otvarala je prostor takvim tumačenjima. Nešto opuštenije predmetu se približava Sobczak u najnovijem opsežnom članku o autorici: “Paula pl. Preradović u svojim romanima nježno ocrtava idealiziranu sliku stare Austrije zajedno s njezinom kulturnom raznolikošću koja bi čitatelju trebala omogućiti povratak u bolji i tobože siguran svijet” (Sobczak 2016: 98).

Idealizacija Dvojne monarhije u njezinim djelima time postaje neporeciv topos, no stupanj idealizacije je različito tumačen. U sekundarnoj literaturi se kao dokaz njezine tobožnje prevladavajuće nostalgije za habsburškim vremenima uglavnom navodi jedini roman autorice *Pave i Pero* (1940) čija je radnja također smještena u doba Monarhije. Taj obiteljski roman prikazuje staro carstvo u razdoblju oko 1848. godine na osobnoj i obiteljskoj razini. Molden pridonosi tumačenju tog romana kao austrijskog i sentimentalnog:

Za Austrijance je ‘Pave und Pero’ više od romana. Radi se o povijesnom portretu njihove domovine koji već svojim opisima punim ljubavi zauzima stranu za prošlost, a protiv beznadno rastrzane sadašnjosti, to je istinska austrijska knjiga, knjiga kakva doista dugo nije objavljena. (Molden 1955: 50f)

Ukratko o danas pomalo zaboravljenom romanu: dugogodišnja istraživanja i zapisi prvenstveno počinjavaju na korespondenciji vođenoj na talijanskom jeziku između djeda pjesnika (Pero) i njegove prve žene Paoline de Ponte (Pave). Petar Preradović (1818–1872), jedan od najvažnijih hrvatskih pjesnika ilirskog razdoblja, odigrao je značajnu ulogu u pogledu na umjetničko pozicioniranje i samoinscenaciju autorice: ne samo njezin jedini roman, nego se i neke pjesme odnose na njegovu osobu i djela. Nakon smrti njezine tetke Zore, posljednje preživjele kćeri Petra Preradovića, Paula von Preradović naslijedila je bilješke i pisma prvotno namijenjene spaljivanju. Do tada je bila dobro čuvana obiteljska tajna kako je njezina baka nakon smrti djeteta počinila samoubojstvo, što je Paula von Preradović potom obradila u romanu: mlada supruga Pave iz zdravstvenih razloga mora napustiti Beč i svog supruga, pjesnika i časnika. S troje djece potom živi u venecijanskoj Motti kod sestre i šogora. No tamo će izgubiti dijete, ali o tome ništa ne govori svojem suprugu, nego počinu samoubojstvo.

Činjenica što se taj roman tumači u svjetlu nostalgije uglavnom je utemeljena na općenitim čitateljskim dojmovima i pojedinim citatima iz govora likova, a manje na pomnom i detaljnom čitanju teksta. U raspravama vođenima u romanu glavni protagonist je zapravo ilirski pokret, kojega je djed bio član i

koji je težio je ujedinjenju Slavena unutar Habsburške Monarhije te koji je znatno pozitivnije prikazan od protuaustrijskoga irendentističkog pokreta za ujedinjenje Italije. Razgovori o “sramoti od Novare” (Preradović 1940a: 158) pod talijanskim nacionalistima čude naivnu Pave, koja je o tome čula samo kao “o sjajnoj pobjedi maršala Radetzskog” (isto). No mlada žena ipak nije sasvim lojalna habsburškoj ideji:

Mi smo Dalmatinci također pod Austrijom, pa ipak ne želimo odcjepljenje. Zar ima ljudi koji to žele? Nije li najvažnije da možemo živjeti tamo gdje smo se rodili? Zar ne? I da ne moramo živjeti u tuđini, govoriti tuđim jezikom, držati se tuđih običaja i jesti tuđa jela? I nije li svejedno vlada li nama njemački car ili talijanski kralj? (isto, 122)

Manje ili više simpatični glavni likovi sa skepsom se suočavaju s izraženim nacionalističkim idejama. Sama Pave na pitanje osjeća li se Talijankom odgovara na sljedeći način:

Osjećam se kao žena svog muža i majka svoje djece. Sva su mi ostala pitanja suviše zamršena. Ja sam Dalmatinka, porijeklom sam iz Italije, moj je muž austrijski časnik, a potječe iz Hrvatske. Moj je brat Toni rekao da se osjeća Austrijancem, a s mojim je mužem isto tako, ma da je inače vatreni Slaven. (isto, 289)

Navedeni brat Toni je kao časnik k.u.k. vojske najuvjereniji pristaša monarhije, on tvrdi:

Kroz vjekove je austrijska državna ideja vodila i okupljala narode srednje, južne i istočne Evrope, ideja države u kojoj mnogi narodi mogu živjeti zajedno u sigurnosti, koji bi inače živjeli u svađi, siromaštvu i nezaštićeni. Sveta je to i nadasve slavna zamisao za koju se isplati ginuti i za koju su već i mnogi izginuli. (Isto, 203)

Ne pretjerano intelektualnog Tonija u prvom redu muči to što ga u milanskom domu njegovih obožavanih nerado primaju jer je austrijski časnik. Zbog toga stvara određene imaginarne misaone modele i zamišlja kako se pojedini narodi približavaju jedni drugima, no poput djece odbjele od svojih roditelja žele se riješiti njemačke vlasti, a “stoljećima su živjeli mirno jedan pored drugoga” (isto).

Naravno, lako je izdvojiti takve citate kako bi se dokazala retrogradna utopija. No čitanje cijelog romana, kao i kontekst njegova objavljivanja, samo se uvjetno poklapaju s tezom o snažnoj nostalgiji za Habsburškim Carstvom. Čak i pripovjedna pozicija ostaje neutralna. Ljubavni i obiteljski roman žanrovski uvjetovano ocrtava nježnu sliku međuljudskih odnosa. No društvo, razdoblje ili državni sustav u njemu ni pošto ne bivaju glorificirani.

Ako se u romanu pojavljuje implicitna glorifikacija, tada se radi o glorifikaciji Ignaza Semmelweisa, Fleminga i antibiotika. Naime, u tekstu je sveprisutna tema smrtnost djece – nije samo Pave izgubila dvoje djece, što ju je na koncu dovelo do

samoubojstva. Smrt pri porodu ili u ranim godinama pojavljuje se kao uobičajena pojava u to doba i u romanu stoji u prvom planu: na pitanje blage Pave jesu li mu djeca bila bolesna, srpski jezični reformator Vuk Stefanović Karadžić odgovara s “očima punim očaja”: “Hoćete li vjerovati, lijepa gospodo, da sam imao dvanaestero djece – drage djece, dobre djece! – i da su samo dvoje još na životu!” (isto, 83). Niz protagonista na Pavinu putu tuguje za svojom djecom: “Zar mi se svi ljudi koje susrećem, moraju žaliti zbog nekog gubitka? Zar na svijetu postoje samo udovice i ožalošćeni roditelji?” (isto, 132).

Uz emocionalno potresnu temu o smrtnosti djece, druga važna tema u romanu je prikazivanje postojećih društvenih razlika. Miho, Pavin šogor i liječnik, krivnju zbog zaraze hripavcem vlastite djece prebacuje na veliku obitelj siromašnog krojača Saccona, “tu prljavu bagažu” (isto, 209) – njegova djeca su ih zarazila dok su se divila lijepim pokladnim kostimima dobrostojeće djece. Pripovjedna instanca ne dijeli taj bijesni stav i riječ daje staroj dami koju su posjetili u krojačevoj kući, a ona krivnju preuzima na sebe: “A otkuda bi on [krojač] to mogao znati? Misliš li, da ti ljudi zovu liječnika, ma da okružni liječnik ne smije primati novac od siromašnih?” (isto, 253). No ta izjava nipošto nije pohvala prošleme socijalnom sustavu jer se iz konteksta vidi da takvim zakonom nije bilo omogućeno liječenje sirotinje te da su postojale snažne društvene prepreke liječenju siromašnih. Nadležni okružni liječnik bio je Miho, a on ni jednoga trena nije pomislio na liječenje mnogobrojne djece, nego je samo bijesno potjerao tu “bagažu”.

Ni relativno blagostanje časnika u romanu nije idealizirano. Djelatnost u k.u.k. vojsci Peri se čini tako strašnom da austrijska vojska ni u romanima angažirane pacifistkinje Berthe von Suttner nije prikazana kao toliko nepodnošljiv poslodavac. Ne samo da obitelj neprestano mora mijenjati svoj životni prostor, nego ih uz to neprestano more financijske brige. Čak je zapovjednik regimente Peri, “bijedn[om] natporučniku” (isto, 18) uskratio dozvolu za vjenčanje. Kasnije, kada kao major u Beču svojoj obitelji u Venetu piše pisma, neprestano se žali na muke zbog novoga nadređenog generala i razmišlja o mirovini.

Vlastite ograničene prilike Peru i Pavu nikako ne čine ugodnim poslodavcima. Tako Pave bez ikakva povoda oštro sudi o sluškinji samo zato što je njezin muž pohvalio njezino kuharsko umijeće: “Da, ali je nesimpatična. Sigurna sam da krade” (isto, 78). Prikaz kućnih radnih odnosa u romanu daleko je od tipičnog opisivanja tih odnosa koji bi bio u skladu s habsburškim mitom o zadovoljnom slugi koji podržava sustav u stilu Franza Grillparzera, Stefana Zweiga ili Josepha Rotha. To se posebno pokazuje kod dadilje Sante Vianello. Ona je trebala raditi kao dojilja u nekoj grofovskoj obitelji, no dijete se rodilo mrtvo. Posredovanjem liječnika zbog toga je došla u majorovu obitelj i tamo je glasno pokazivala svoje nezadovoljstvo. Pri tome se u romanu otvoreno tematizira

činjenica da je dojilja iz financijskih razloga napustila svoje vlastito dojenče. Kada joj, kao analfabetkinji, pročitaju pismo njezina muža koje je umjesto njega napisao tamošnji župnik, turobna situacija biva uvjerljivo dočarana. Kako bi jednom na pokladnu nedjelju uspjela vidjeti svog muža, milostivo joj dodijele odmor, što su poslodavci kasnije gorko požalili jer je uskoro nakon toga pobjegla: muž je ustrajao na tome da se vrati kući jer se njezino vlastito dijete jako razboljelo. Obitelj to promatra kao povredu vjernosti i neviđen skandal, malog Dušana moraju hraniti kašom od salepa (isto, 224). Sluškinja domaćinstva Vizza “je bila pozvana na strogo saslušanje” (isto, 221):

Rekao je da se je stanje njihove male pogoršalo, a njegova se sestra ne razumije u njegovanje, pa zato mora Santa da se vrati kući. Santa je odgovorila da ne može napustiti dojenče koje hrani i koje je upravo počelo lijepo napredovati. Oboljet će ako ostane bez njezina mlijeka.

Za ime svih Svetaca Božjih, uskliknuo je na to njezin muž, zar joj nije vlastito dijete milije od tuđeg! Zar je tako pokvarena žena i zar se možda uopće i ne misli više vratiti svojoj kući? (isto)

Time se čitateljima dojilja nikako više ne čini tako prokletom kao što je slučaj u časničkoj obitelji – Pavu je dva puta strašno uplašila nakon što se pojavila u svojoj furlanskoj narodnoj nošnji. Santa nakon svega doista napušta vlastitu obitelj i vraća se malom Dušanu. Veseli sluga Jacques iz romana Josepha Rotha *Radetzky marš* (*Radetzky marsch*, 1932) ili sluga Josef iz romana Stephana Zweiga *Nestrpljivost srca* (*Ungeduld des Herzens*, 1939) u tom se tekstu ni jedan put ne pojavljuju.

Pored toga, društvo je u određenom smislu prikazano kao bornirano. Na primjer, ne prihvaćaju umjetnike osim opernih pjevača, više se puta pojavljuje prezreni slikar:

Na Pavin upit tko je taj dugokosi kicoš, odgovorila je gospođa Biba s tako dubokim prezirom, da se je Pave skoro uplašila. Taj je gospodin bio Carlo Satti, neki takozvani slikar, žali Bože, sin udovice, koje imanje upropašćuje. Sramota je za Mottu, da u svojim zidinama podnosi takvog lakrdijaša i odvratnog dangubu. (isto, 163f)

Čitatelji o njemu ne saznaju ništa više osim činjenice da nosi pomodnu odjeću i izaziva zlovolju lokalnog stanovništva. No potom se upravo on u potrazi za Pavinim lešom pokazuje kao učinkovita pomoć. Prilično arogantni oblasni liječnik mora priznati: “Svi smo ga mi smatrali nekim taštım djetinjastım čovjekom, a međutim se primio posla oko spasavanja s tolikom hrabrosti i predanosti i pokazao se tako razborit da sam mu prepustio svu brigu oko traženja” (isto, 312).

Dakle, nakon pomnog čitanja romana ne može biti riječi o retrogradnoj utopiji o Habsburškoj Mo-

narhiji. Često spominjana slika puna ljubavi prema tom razdoblju se relativizira i rasplinjava u pristranom opisivanju obitelji punom simpatije za nju, njezinu okolinu i naglašavanje obiteljskih vrijednosti. U cjelini Paula Preradović pokazuje malo nostalgije za Dvojnomo monarhijom. Ne samo tekst, nego i kontekst objavljivanja – koji će se još detaljnije pojasniti – relativiziraju sve teze o retrogradnoj utopiji.

Drugi argumentacijski niz naslonjen na njezino poimanje Habsburške monarhije u sekundarnoj literaturi povezuje se s njezinim intenzivnim književnim bavljenjem primorskim prostorima Dunavske monarhije. U svojim je djelima uvijek iznova osjećajno opjevala istarske i dalmatinske krajolike. U tom je smislu zanimljiva njezina biografija, jer je odrasla u Puli, gdje je njezin otac bio smješten kao pomorski časnik. Različite kulture utjecale su na njezino književno stvaralaštvo. Danas bi njezine tekstove vjerojatno cijenili kao primjere interkulture književnosti ili književnosti migranata. Iz perspektive života na sjeveru u svojim pjesmama i proznim djelima tematizira nostalgiju za domovinom, kulturni šok i čežnju. Pored toga obrađuje južnoslavenske legende i u svojim tekstovima koristi hrvatsku terminologiju. Pripovijetke su opremljene glosarom s objašnjenjima pojedinih hrvatskih izraza poput *vila*, *guslar*, *sabor* ili *junak*, uz pravila o izgovoru. Theodor F. Csokor je o njoj s pravom govorio kao o “pjesnikinji između dvaju naroda” (Csokor 1957: 15), njezin suprug Ernst Molden o “pjesnikinji s dvije domovine, prošloj i sadašnjoj” (Molden 1955: 14). Njezina prijateljica, autorica Enrica von Handel-Mazzetti već je njezino prvo djelo *Južno ljeto* pozdravila kao “slatke strane zvuke južnoslavenskih narodnih pjesama” (Preradović 1929, tekst na omotu). Ta se perspektiva provlači i potvrđuje u sekundarnoj literaturi sve do danas (Vospernik 1960: 165; Sobczak 2016: 105).

U zbirkama poezije uvijek se dodiruju mediteranski i alpski krajolici i predjeli. U pjesmi *Božićna uvala* Preradović je opjevala svoju bikulturalnost, sate prije božićnoga darivanja slavljenog u bečkom stilu koje je provela u mediteranskoj uvali s ocem – bez snijega, ali između brežuljaka punih smreka i timijana:

Oh, blagoslovljeni mi, koji smo čuvat smjeli
U probuđenoj krvi *dvije* domovine,
U ruci *dvije* svjetske polutke držati
Ljubimo žarko slatku uvalu juga
Ivorom i zimzelenom obrubljenu
Jednako kao opori svijet jela.

(Preradović 1936: 36)

Ili naglašava samorazumljivost mora: u poglavlju o djetinjstvu u njezinom autobiografskom fragmentu romana pod istim naslovom *Božićna uvala* piše:

More nam je bilo svakodnevnica. Sasvim sigurno, bilo je lijepo, ali nije predstavljalo povod za grozničavo uzbuđenje. Za sočnom livadom s žuborećim potokom,

planinama, gornjoaustrijskim seljačkim kućama, gdje možeš dobiti svježe pomuzeno mlijeko za piti, baš za tim su tada gorjela naša srca, jer je to bilo svečano, ne-uobičajeno, ono što smo imali samo na raspustu. (Preradović 1955: 129)

No uskoro je obala postala motiv čežnje. Već s četrnaest godina je prvi put napustila lučki grad kako bi se školovala u katoličkom internatu ženskog reda *Engleskih gospođica* u St. Pöltnu, vođenom od ženskoga katoličkog reda *Isusova zajednica (Congregation Jesu)*. Nakon nekoliko godina kod obitelji u Puli, 1913. se konačno odselila, i to prvo u München, kako bi tamo pohađala tečaj za njegovateljice pri Crvenom križu. Naposljetku je radila u ratnoj bolnici na Bečkom sveučilištu, gdje je upoznala svoga budućeg muža. On je u ratu započeo diplomatsku karijeru i s njim je 1917. godine otišla u Kopenhagen, potom u proljeće 1919. u Haag. Sljedeće godine oboje su se vratili u Beč i tamo su ostali. No uvijek je sačuvala budno zanimanje za hrvatske obalne krajeve i zasigurno se nije radovala granici između Austrije i Jugoslavije. Vjerojatno je u međuratnom razdoblju čak i na prvi pogled sasvim apolitično prikazivanje Sredozemlja bilo posebno obilježeno u Austriji, jer je, kao što je poznato, Republika 1918. ostala bez izlaza na more. U svojoj impresivnoj pjesmi *Domovina bez mora* autorica izravno žali za time:

Zastava, crveno-bijela i crvena, ah nikad više
Vijoriti po tuđim šarenim lukama neće
Čela tvojih sinova nikada više neće
Hladiti sjaj beskrajnih vožnji i daljina.

(Preradović 1946: 20)

No tekst se ne zadržava u modusu tužaljke i ne iscrpljuje se u nostalgiji, nego nastoji prebaciti potencijal mora na višu razinu:

Ali ti, narode, kojem je suđeno
Boraviti u zemljama okruženim granicama,
Narode, vladavina tvoja iznutra mora doći,
Veličina se tvoja napeti u duhu.

Snažno iz zvonke duše rađaj
Mnoštvo neodredive dubine na svjetlo
I poput uzbibanog lica mora
Nek' se vječno mijenja tvoj lik.

(Preradović 1946: 21)

Kao što je rečeno, autorica zasigurno nije bila sretna novom granicom između Austrije i Jugoslavije, no u njezine tekstove nije upisana jaka nostalgija prema Habsburškom Carstvu. Preklapanja u ciklusima pjesama o Jadranu i Alpama navode doduše na povezivanje, no u njezino djelo u cjelini nipošto nije upisana nikakva retrogradna utopija nego svijest o prihvaćanju i pokoravanju prolaznosti političkih sustava, a oni su prikazani u jasnoj suprotnosti prema vječ-

nosti prirode i mora, što naglašavaju mitološke reminiscencije u njima – homerske, kao i biblijske. U tekstovima je daleko izraženiji njezin kršćanski stav nego bilo kakva čežnja za Monarhijom (usp. Sobczak 2016). To se posebno pokazuje u njezinoj nedovršenoj autobiografiji: u *Prethodnom pjevu* prikazuje prirodu istarskog poluotoka u stilu zavičajne literature prepunu religioznih reminiscencija, i to kao kontrast prema prolaznosti čovjeka i njegovim državama i idejama:

Obrubila ju je bijela stjenovita plaža, šafran, anemone i ljubičice, obalni karanfili i žarko crveni mak blistali su na njezinim livadama, mirta, mastika, smreka i veprina su rasli kao raščupano grmlje na njezinim obroncima, stabla maslina, hrast lužnjak, čempresi, borovi i pinije bacale su svoje sjene na crvenu istarsku zemlju i u doba dok su na njoj još stanovali strani narodi, od kojih do nas nije doprla nikakva vijest i nikakvo ime, ni izbijeljene kosti ni izrezbaren kamen. Galebovi su klikćući letjeli iznad nje, sokolovi su kružili u visini, gušterica se sunčala kao što to čini i danas i ništa nije znala o tim drevnim ljudima, o njihovom životu i propasti. [...] A Bog je gledao dolje prema svojoj miloj zemlji i za njega nije postojalo ni prije ni poslije, *jednim* velikim vječnim pogledom obuhvaćao je stoljeća i znao je da će i najhrabriji narodi jednoga dana nestati, gdje je danas mjesto za jedne, sutra mora biti mjesta za druge. (Preradović 1955: 85f)

U skladu s vječnom prirodom i božanskim opisuje nastanak i nestajanje vladavine Histra, Rimljana, Gota, Bizantinaca i Franaka. Poglavlje završava djelatnošću Austrijanaca u Puli i izgradnjom luke, koju pak ne hvali kao poseban civilizacijski doseg, nego je gotovo uzgredno spominje: “I tako započe kratki dan Austrijanaca” (Preradović 1955: 104).

Dakle, ostaje samo letimičan dodir s habsburškim mitom. Time se u svojem djelu ne miri s nepromjenjivim činjenicama da stare habsburške zemlje zauvijek moraju ostati podijeljene. U romanu *Pave i Pero* već spomenuti Toni se pita:

Ali tko zna, ne će li se ti narodi kasnije, u svoje muževno doba, htjeti ponovno da sjedine? Onda ne će više postojati ova naša Austrija, kao što je danas poznamo, ali će se ti narodi opet združiti u nekoj novoj velikoj državi ili kako li će se već zvati to novo državno uređenje, jer će im takva zajednica biti od koristi. Ovaj novi žarki osjećaj traži danas svoje pravo, ali za sto ili dvjesto godina uskrsnut će ponovno ta stara, slavna zamisao novom snagom. (Preradović 1940a: 205)

Začudno je u tome ne samo rano anticipiranje europskog ujedinjenja, nego daleko više činjenica iznenađujuća za 1940. godinu, godinu objavljivanja romana, jer je roman općenito pun zagovora multinacionalnoga zajedničkog života. Dakle, manje se radi o Dunavskoj Monarhiji, a daleko prije o blagoj kritici pretjeranog nacionalizma. Ernst Molden ipak prena-
glašava opozicijski aspekt ističući:

Vjerojatno se upravo u tome najdublje austrijskome u romanu, kao i u stavu koji je zauzeo u doba njegova objavljivanja, uz neočekivano brz uspjeh, moraju tražiti istinski razlozi zbog kojih je režim Trećeg Reicha za sljedeća izdanja [...] zabranio papir. (Molden 1955: 50f)

Ipak, ne može se pretpostaviti da su nacistički cenzori bili ukoreni zbog činjenice što je taj roman objavljen. Tu pretpostavku potvrđuju pozitivne kritike suvremenika – tako je u dnevnom listu “Frankfurter Zeitung” proglašen “jednim od najboljih romana ovih godina” (prema Eigl 1967: 741) – kao i dozvola drugog izdanja u nacističkoj Njemačkoj – prva je rasprodana u nekoliko tjedana (usp. N.N. 1950: 388) – te uljudno pismo nacističkog referenta za kulturu s isprikom što se ta knjiga ne može klasificirati kao “državno-politički značajno djelo” te se “usprkos punom priznanju njegove književne vrijednosti” u ratnim vremenima “ne može poduprijeti treće izdanje” (prema Eigl 1967: 742). Nacisti nisu stajali na putu ni internacionalnom zanimanju za roman: istovremeno s njemačkim izdanjem objavljeno je hrvatsko u prijevodu Božene Begović (1901–1966), a godinu nakon toga i talijansko (usp. N.N. 1950: 388). Određenu ulogu u tome svakako igra činjenica što sva izdanja iz 1940. godine potječu iz zemalja koje su bile u dobrim odnosima s nacističkom Njemačkom. Roman ni u Drugoj Republici nije izgubio na važnosti, o čemu svjedoči sveukupno osam njemačkih izdanja do 1958. godine (usp. Eigl 1967: 742). No, nakon *Sabranih djela* iz 1967. neko vrijeme ipak više nije bilo novih izdanja.

U stručnoj se literaturi, slično kao i kod Moldena, neprekidno naglašava autoričin jasan opozicijski stav prema nacionalsocijalističkom režimu: Mirjana Stančić (Stanić 2013: 307, 241) govori o autoričinom liberalno-opozicijskom stavu: “Zbog njezinih liberalnih političkih nazora proganjali su je nacionalsocijalisti, bila je zarobljena i zlostavljana.” Kriegleder je lapidarno svrstava u “kršćanske protivnike nacionalsocijalizma” (Kriegleder 2011: 411). To se može potvrditi, iako se naravno nije radilo o otvorenom protivljenju i njezin suprug donekle prena-
glašava otpor prema nacionalsocijalistima. No Pauli von Preradović se nipošto ne može prebaciti bliskost s nacionalsocijalizmom. Obitelj je nakon aneksije Austrije Trećem Reichu dospjela u škripac. Najstariji sin Otto Molden (1918–2002) bio je član vodstva savezne protunacističke udruge mladih. Zbog toga je uhapšen već 13. ožujka 1938. godine. Poput njega je i njegov brat Fritz, također djelatnik u katoličkom podzemlju protiv nacista, više puta zarobljen i potom je prisilno uključen u Wehrmacht. Tako su 1945. godine i roditelji zbog dezertiranih sinova odbjeglih u podzemlje, dakle vjerojatno ne isključivo zbog svojih vlastitih uvjerenja, kako to vjeruje Stančić, dospjeli u 17-dnevno zarobljeništvo Gestapoa. 1949. godine se Paula Preradović u pismu prijateljici Enrici von Handel-Mazzetti (1871–1955) prisjeća toga razdoblja:

Tada su za mene započela najteža vremena, godine 1941. i 1942. doba su naših najtežih ispita. Preminuo je moj plemeniti svekar, naš se najstariji sin Otto iz Rusije vratio s teškim srčanim tegobama, u ležećem položaju su ga osam dana vodili kroz cijelo Velikojugoslovensko Carstvo do Pforzburga u Lotaringiji, gdje je proveo šest mjeseci u bolnici; a ja sam, također nakon teške bolesti, otputovala onamo i smjela sam devet dana boraviti u njegovoj blizini. Fritz, naš najmlađi sin, tada još gimnazijalac, neprestano je bio hapšen zbog svojih katoličkih veza, našu su kuću uvijek iznova pretresali, moj je voljeni brat Peter umro u Zagrebu, a starijeg brata Ivu su zbog njegove pripadnosti engleskom generalnom konzulatu u Splitu, gdje je bio savjetnik za pomorstvo, Talijani na tri godine strpali u zatvor. Oslobođen je tek u svibnju 1944, vratio se u jugoslavensku mornaricu i kao jugoslavensko-britanski časnik za vezu je u prosincu 1944. na palubi britanskog razarača južno od Lošinja poginuo u našim domaćim vodama. (Preradović Enrici von Handel-Mazzetti 24. ožujka 1949, cit. prema Vospernik 1960: 38)

Dakle, višestruko naglašavana distanca pjesnikinja prema nacionalsocijalizmu sigurno nije neopravdana, no ona jednako tako nije ni bila striktno antifašistički usmjerena. Pri kraju rata se u njezinim tekstovima provlače vrlo pomirljivi tonovi prema poraženim nacistima – primjerice u njezinim *pro domo* usmjerenim, posthumno objavljenim pismima *Mojim sinovima*, u kojima živahno oslikava svakodnevicu prepunu straha pred kraj rata: “Naravno, bilo je govora o najnovijoj političkoj konfiguraciji, jako sam se uplašila kada sam čula da se pojavila namjera da se u Austriji nijednom bivšem članu nacionalsocijalističke partije ne omogući ili ne produlji državna služba. Iskreno čeznem za pravdom i objektivnošću, nikako ne pozdravljam sitničavu osvetoljubivost” (Preradović 1967: 1026).

U sekundarnoj literaturi nigdje se ne tematizira odnos Paule von Preradović i njezine obitelji prema austrofašizmu. Nakon Prvog svjetskog rata Ernst Molden je doduše bio u predsjedništvu Austrijsko-njemačkog pučkog saveza, nadstranačke masovne organizacije za priključivanje Austrije Njemačkoj. No, pod dojmom uspona nacista pristupio je austrijskoj državnoj stranci Domovinska fronta i odlučno je podržavao Dollfussa u njegovu obrambenom stavu prema nacionalsocijalistima. No u duhovnu blizinu režima staleške države autoricu ne dovodi samo njezino protivljenje nacistima. Njezina duboka religioznost i odbijanje socijalizma sigurno su uvjetovali taj stav, što se jasno pokazuje u tadašnjim tekstovima. Njezina pjesnička zbirka *Slava Bogu u brdima* (*Lob Gottes im Gebirge*, 1936), objavljena u katoličkoj salcburškoj izdavačkoj kući Anton Pustet, sasvim je kompatibilna s režimom toga doba. Među ostalim tamo se nalazi *Molitva Austrijanaca svetom Leopoldu*, tipičan, čak potencijalno programski tekst austrofašističke “staleške države”. Osim u lirskom opusu, njezini stavovi dolaze do izražaja u njezinu “malom propagandističkom spisu” (Preradović Enrici von Handel-Maz-

zetti 9. siječnja 1937, cit. prema Vospernik 1960: 37), odnosno u “mnogostrukoj knjizi ispovijedi” (Molden 1955: 56) o katoličkoj školi pokreta Nova zemlja *Carstvo mladih. Školsko naselje Neuland u Beču-Grinzingu* (*Jugendreich. Die Neuland-Schulsiedlung in Grinzing-Wien*, 1937). Tamo veliča organski život “seljaštva” i ističe kako ga treba približiti i gradskoj djeci zarobljenoj u “neorganskom” životu. Pri tome je u skladu s duhom tadašnjeg vremena riječ o “novom čovjeku”, “vođama”, kao i o “ostvarenju misli o kraljevstvu nebeskom”, a sve to je usmjereno protiv “rasističke i nacionalne mržnje, kao i klasne borbe i mržnje”. Više puta pojavljuju se oštri napadi na nacionalsocijalizam i socijalizam. Marcijalno obilježena slika u brošuri mladih s vijorećim zastavama, bubnjevima i uniformama danas djeluje jednako neprivlačno kao i ideja da se 1933. godine jubilej pobjede nad Osmanskim Carstvom proslavi “velikim, uzbudljivim borbenim igrom kao što bi prikazao borbu protiv Turaka na obroncima Leopoldsberga”, a ne tek u “akademijama sa svečanim govorima i recitacijama kao u ostalim školama” – što se pak predstavlja kao dokaz “slobodnog i vedrog duha institucije” (Preradović 1937: 7, 10, 11, 10, 14 i 19). Svakako valja pridodati da se pokret Nove zemlje (*Neulandbewegung*) – pokret desno-konzervativne ženske organizacije u prvoj polovici 20. stoljeća – rano distancirao od nacionalsocijalizma te se sve do danas uspješno provodi u obrazovnim ustanovama u Grinzingu i na Laaerbergu. Osim toga, ne smije se zaboraviti da Preradović dijeli bliskost s austrofašizmom s posvuda cijenjenim piscima poput Franza Werfela ili Karla Krausa, što je jasnije iz konteksta vremena i nacionalsocijalističke prijetnje. U njezinom slučaju njezina vjerska uvjerenja i kritika marksističkih ideja pojačavaju takve stavove.

Neposredno nakon Drugoga svjetskog rata katolička je pjesnikinja doživjela mnoga priznanja. Upravo je njezin tekst izabran za novu austrijsku saveznu himnu 1946. godine između oko 1800 primljenih tekstova, između kojih su bili i oni Alexandera Lernet-Holenie, Rudolfa Henza ili Franza Theodora Csokora. No tekst je odmah kritiziran – prvenstveno od strane muzikologa prema kojima se slijed melodije nije slagao. Naprimjer: “Paula Preradović je sasvim sigurno učinila sve što je u njezinoj moći kako bi na Mozartovu melodiju napisala uistinu dobar tekst. Unatoč tome, pri svakom pjevanju me ljuti tih šest zarez koji nužno zaustavljaju disanje – naravno da to čine – pa time barbarski prekidaju Mozartov četverotakt, najviše u prvoj strofi” (Schollum 1958: 507). Kratka napomena: tada su svi bili uvjereni da melodija potječe od Mozarta. Tek se kasnije ispostavilo da je kompozitor vjerojatno Johann Hol(t)zer, koji je takoreći bio kućni kompozitor lože slobodnih zidara pod imenom *Za istinsko ujedinjenje*, a u kojoj je Mozart bio čest gost. Pored toga, brojni su Austrijanci dugo vremena ostali privrženi dobro poznatoj staroj Haydnovoj himni.

Već prilikom odluke u prilog njezina prijedloga himne zatražene su prerade prvobitnog teksta – tako je iz Preradovićinih stihova “Slobodni sinovi velikih otaca” nastalo “Domovina si velikih sinova”; u novo doba koračali su umjesto s “čvrstom vjerom” sada “slobodno i vjerno” (Diem 1995: 148f). Koalicijska vlada je time donekle ublažila konzervativne naglaske. Čak i ako su se nakon smrti Paule von Preradović 1951. godine recepcija i značenje njezine kršćanske književnosti brzo smanjile, blago adaptiran tekst ostao je nepromijenjen od 1947. do 2012. godine, što je rekord u povijesti austrijske himne.

S njemačkoga, po rukopisu, prevela Milka CAR

LITERATURA

PRIMARNA LITERATURA

Preradović, Paula von 1929. *Südlicher Sommer. Gedichte*. München: Josef Kösel & Friedrich Pustet.

Preradović, Paula von 1933. *Dalmatinische Sonette*. Berlin, Wien, Leipzig: Paul Zsolnay.

Preradović, Paula von 1936. *Lob Gottes im Gebirge*. Gedichte. Salzburg, Leipzig: Anton Pustet.

Preradović, Paula von 1937. *Ein Jugendreich. Die Neuland-Schulsiedlung in Grinzing-Wien*. Wien: Deutscher Verlag für Jugend und Volk.

Preradović, Paula von 1940. *Pave und Pero. Roman*. Salzburg: Otto Müller.

Preradović, Paula, pl. 1940a. *Pave i Pero*, prev. Božena Begović. Zagreb: A. Velzek.

Preradović, Paula von. Ritter 1946. *Tod und Teufel. Gedichte*. Innsbruck: Österreichische Verlagsanstalt.

Preradović, Paula von 1950. *Königslegende*. Innsbruck: Österreichische Verlagsanstalt.

Preradović, Paula von 1951a. *Die Versuchung des Columba*. Salzburg: Otto Müller.

Preradović, Paula von 1951b. “Verlorene Heimat”. *Der gesammelten Gedichte erster Teil*. Ur. Ernst Molden. Innsbruck: Österreichische Verlagsanstalt.

Preradović, Paula von 1952a. “Schicksalsland”. *Der gesammelten Gedichte zweiter Teil*. Ur. Ernst Molden. Innsbruck: Österreichische Verlagsanstalt.

Preradović, Paula von 1952b. “Gott und das Herz”. *Der gesammelten Gedichte dritter Teil*. Ur. Ernst Molden. Innsbruck: Österreichische Verlagsanstalt.

Preradović, Paula von 1955. “Kindheit am Meer, Fragmente eines autobiographischen Romanes”. U: Ernst Molden (ur.) *Porträt einer Dichterin*. Innsbruck: Österreichische Verlagsanstalt.

Preradović, Paula von 1961. “Meerferne Heimat”. *Das österreichische Wort* 87. Ur. Werner Röttinger. Graz, Wien: Stiasny.

Preradović, Paula von 1967. *Gesammelte Werke*. Wien: Fritz Molden.

SEKUNDARNA LITERATURA

Csokor, Franz Theodor 1957. “Dichterin zwischen den Völkern. Zum 70. Geburtstag Paula von Preradović”. U: *Die Presse*, 13. listopada, str. 15.

Diem, Peter 1995. *Die Symbole Österreichs. Zeit und Geschichte in Zeichen*. Wien: Kremayr & Scheriau.

Eigl, Kurt 1967. “Nachwort”. U: Preradović, Paula von, *Gesammelte Werke*. Wien: Fritz Molden, str. 740–745.

Eigl, Kurt 1995. “Biographie Paula von Preradović 1887–1951”. U: Paula von Preradović, *Wiener Chronik* 1945. Wien: Ibra Verlag, str. 115–124.

Kostić, Strahinja 1957. “Jugoslovenski motivi u delima Paule von Preradović”. U: *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu* 2, str. 7–15.

Maertens, Dina 1956. Paula von Preradović. *Eine neuromantische Gestalt. Ein Leben und ein Schaffen zwischen Kroatien und Österreich*. Gent: doktorski rad, rukopis.

Molden, Ernst 1955. “Skizzen zu einem Porträt”. U: Ernst Molden (ur.) *Paula von Preradović: Porträt einer Dichterin*. Innsbruck: Österreichische Verlagsanstalt, str. 9–82.

N.N. [ABM] 1950. “Paula von Preradović”. U: Paula von Preradović, *Pave und Pero*. Wien: Österreichische Buchgemeinschaft, str. 385–388.

Orlandić, Zorka 1979. *Südslawische Motive in der Dichtung der Paula von Preradović*. Wien: doktorski rad, rukopis.

Röttinger, Werner 1961. “Vorwort”. U: Paula von Preradović, *Meerferne Heimat*. Werner Röttinger (ur.) Graz, Wien. Stiasny, *Das österreichische Wort* 87, str. 5–23.

Schoolfield, G. C. 1954. Paula von Preradović. “An Introduction”. U: *German Life and Letters* 7, Oxford, str. 285–291.

Sobczak, Michael 2016. *Das christliche Weltbild in der Prosa der österreichischen Dichterin Paula von Preradović*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Stančić, Mirjana 2013. *Verschüttete Literatur. Die deutschsprachige Dichtung auf dem Gebiet des ehemaligen Jugoslawien von 1800 bis 1945*. Wien, Köln; Weimar: Böhlau.

Trojanović, Danuška 1977. *Die lyrische Dichtung von Paula von Preradović*. Zagreb: magistarski rad, rukopis.

Vospernik, Reginald 1960. *Paula von Preradović. Leben und Werk*. Wien: doktorski rad, rukopis.

Vospernik, Reginald 1966. “In drei Vaterländern zu Hause”. U: *Die Furche* 21, str. 9.

SUMMARY

HABSBURG HERITAGE IN THE WORK OF PAULA VON PRERADOVIĆ, THE AUTHOR OF THE AUSTRIAN ANTHEM

In the study of the literature of the Republic of Austria and its imperial legacy the special significance is due to the work of Paula von Preradović (1887 – 1951). It is paradoxical that the author of the anthem of the Second Republic is considered to be nostalgic for the Habsburg Monarchy and its provinces.

The article argues that the postimperial legacy in the work of Paula von Preradović is not infused with negative connotations; however, a more thorough analysis shows that the interpretation arguing for a strong nostalgia for the Habsburg Empire is only provisionally tenable: in her first novel *Pave und Pero* (Pave and Pero) the central themes are the death of

children, social differences, a sorry state of the contemporary wage workers and the philistine society. Nor is any retrospective utopia inscribed in her – primarily biographically based – lyrical inclination towards the coastal parts of the Danube Monarchy. In addition, the contribution also shows how the texts and their author stood in relation to the fascist regimes between the two Austrian republics which is a rel-

evant question for the author of the most significant text symbolizing the state. The reception, which is extremely influenced by the perspective of one's family, is therefore also corrected.

Key words: Paula von Preradović, Habsburg Monarchy, Nazism, Austro-fascism, Austrian national anthem, Austria